

УДК 340.12(477)

Т. Васильківська,суддя Смілянського міськрайонного суду Черкаської області,
здобувач кафедри теорії держави і права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПОРЯДОК І МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ДЛЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО ТА ПРИВАТНОПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Євроінтеграційні й інші міжнародні стратегії сучасної України потребують відповідних досліджень питомого співвідношення національної правової системи із базовими поняттями міжнародного права та передумовами його застосування. Окремо тут постають питання вивчення порядку та меж практичного використання норм міжнародного права для публічно-правового та приватноправового регулювання, особливості їхнього розрізнення і тлумачення саме в Україні.

Окреслена проблематика є достатньо актуалізованою у розробках російських та українських авторів, які інноваційно ведуть свої дослідження подеколи ще з часів «перебудови» в СРСР. Серед таких робіт варто відзначити праці Ю. Баскіна, М. Крилова, Д. Левіна [1], В. Буткевича [2], К. Бекяшева та М. Волосова [3; 4], А. Попова [5], А. Дмитрієва і В. Муравйова [6], Л. Горбунової [7], О. Петришина, І. Бенедика, І. Билі-Садабаш [8], В. Репецького [9] та багатьох інших.

Метою цієї статті є з'ясування порядку і меж застосування міжнародного права для публічно-правового та приватноправового регулювання в Україні.

Відколи Українська Держава розбудовує самостійну правову систему, – відбувається й полеміка щодо правозастосовної діяльності із використанням норм міжнародного права. Вона реалізує себе у відповідній формі юридичної діяльності держави щодо розгляду й вирішення індивідуальних юридичних

справ. І, як правило, правозастосовна діяльність полягає: у наділенні одних суб'єктів правами, у покладенні на інших суб'єктів юридичних обов'язків, в офіційному визнанні юридичних фактів, в укладенні угод, у розгляді юридичних питань про наслідки правових спорів і правопорушень та у притягненні винних до юридичної відповідальності уповноваженими органами й посадовими особами [8, с. 77].

У Конституції України (у розділах про загальні засади, про права, свободи та обов'язки людини і громадянина, про Верховну Раду України та про Президента України) зазначено, що міжнародні договори, визнані вищим законодавчим органом, є частиною національного законодавства, і ними керуються в Україні громадяни й іноземці (крім визначених законодавством винятків), а також Президент України, який «представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України» [7, с. 5-6]. Крім того, парламент України має право денонсувати міжнародний договір (п. 32, ст. 85 КУ).

Решта нормативно-правових актів України ґрунтуються на цих та інших положеннях Конституції та на чинних у державі міжнародних договорах.

Теоретики юриспруденції і власне сама юридична практика в Україні розрізняють застосування міжнародного права в контексті публічно-правового

та приватноправового регулювання. Відтак порядок і межі застосування для кожного із типів регулювання матимуть не тільки спільні риси, але й відмінності, котрі якраз і різнять їх між собою.

Уже в період «перебудови» московські юристи-міжнародники, а за ними й їхні українські колеги, визнали, що міжнародне право є публічне та приватне, де перше репрезентує відносини між державами, а друге – акумулює в собі норми, які «регулюють цивільно-правові, сімейні і трудові відносини з іноземним або міжнародним елементом» [1, с. 9]. При цьому зрозуміло, що під час аналізу ці дослідники акцент однак робили на міждержавних стосунках.

На зламі ХХ – ХХІ ст. російські правники вже чітко розділяли публічний та приватний сегмент міжнародного права, проте під впливом геополітичних амбіцій Росії все ж більшу увагу приділяли державній дипломатії та ролі держави у міжнародних відносинах [3, с. 5-7]. До сфери міжнародного приватного права К. Бекяшев відніс питання цивільно-правового становища іноземців, іноземних юридичних осіб, питання права власності, зобов'язального права (зовнішньо-торгівельні угоди, перевезення, розрахунки), питання авторського і винахідницького права тощо [3, с. 28-29]. Згодом цей дослідник зазначить, що міжнародне приватне право відноситься до особливої галузі, яка не є підпорядкованою міжнародному публічному праву, оскільки має низку чинників, якими відокремлюється від нього. Серед них: специфіка предмета (об'єкта) регулювання, склад учасників правовідносин (суб'єктний склад), склад нормативного масиву, в якому поєднано принципи і норми, сформовані всередині міжнародної та внутрішньодержавної правових систем [4, с. 10].

На середину 1990-х років поняття «міжнародне право» було ґрунтовно досліджене українським вченим В. Буткевичем [2]. Після ухвалення Конституції України вітчизняні юристи уточнили

поняття міжнародного публічного права. А. Дмитрієв і В. Муравйов указали на такі його особливості: 1) воно чинне в системі міждержавних (міжнародних) відносин; 2) є самостійною правовою системою, норми якої ґрунтуються на звичаєвому праві, а також створені шляхом узгодження позицій суб'єктів міжнародного права у процесі нормотворення та відповідного підписання угод; 3) шойно згадані норми міжнародного публічного права знаходять свою реалізацію у міждержавному спілкуванні, а також – усередині держав, після ратифікації, стають частиною правозастосовного процесу [6, с. 8].

Харківський дослідник А. Попов на рубежі ХХ – ХХІ століть видав посібник із міжнародного приватного права, в якому дав визначення цієї складової міжнародного права. «Норми міжнародного правопорядку, – зазначає він, – адресовані приватним особам, фізичним чи юридичним, об'єднані під назвою міжнародного приватного права» [5, с. 5-6].

Порядок застосування міжнародного публічного права у національному законодавстві України спричинений декількома особливостями. Насамперед вони різняться за суб'єктами правовідносин. У національному праві суб'єктами виступають фізичні та юридичні особи, у міждержавному – держави та їхні уповноважені органи (інколи – нації, які борються за своє визволення; інколи – міжнародні організації, роль яких останнім часом постійно зростає). Відмінність між національним і міжнародним публічним правом простежується також за об'єктами правовідносин. Усе розмаїття внутрішньодержавних стосунків зумовлене національним правом, а міждержавні відносини – сферою інтересів міжнародного публічного права. Окрім того, суб'єкти національного права не володіють ознаками суверенітету, тоді як держава і її уповноважені органи мають таку ознаку. Тобто державні органи всередині країни можуть здійснювати нормотворення (через

законодавчі, виконавчі і навіть судові органи), але на зовнішньополітичній арені у міжнародному публічному праві представлена лише держава. Ще однією відмінністю національного і міжнародного публічного права є те, що виконання норм першого носить вертикальний характер усередині країни (фізичні та юридичні особи реалізують своє право під наглядом вертикалі державних органів), а виконання норм другого – має паритетний характер (характер рівності і горизонтальних відносин). На думку В. Репецького, різниця між національним та міжнародним публічним правом полягає якраз і в обмеженні кількості гілок влади, бо «поряд із відсутністю своєрідних законодавчих органів у міждержавних відносинах також відсутні виконавчі та судові органи, аналогічні до тих, які діють у державі» [9, с. 17]. Звісно, недотримання норм міжнародного публічного права спричиняє застосування до порушника своїх важелів впливу (різноманітних санкцій держав чи груп держав), але вони не завжди є такими ефективними, як система покарань усередині держави.

Першим проміжним нашим висновком є те, що кожна держава у національному законодавстві встановлює свою систему співвідношення з міжнародним правом через утвердження в Основному Законі норм, які передбачають особливості застосування його норм у власній країні. Це буде справедливо стверджувати і для публічної, і для приватної сфер міжнародного права.

Як уже не раз було наголошено, імплементація норм міжнародного права в Україні має відбуватися відповідно до її Конституції та законів. Передумовами його застосування є низка процедур, на яких наголошують учені. Розрізняють національний механізм імплементації, який, своєю чергою, розподіляється на нормативний (сукупність нормативних засобів) та організаційно-правовий (сукупність владних інститутів) механізми. А також – міжнародно-правовий (конвенційний),

який має декілька стадій: правозабезпечувальне нормотворення, тлумачення, міжнародний контроль та правозастосування [6, с. 191-196]. Причому правозастосування в такій системі правовідносин є діяльністю, яка імплементує міжнародні норми на стадії їхнього «відхилення від норми», тобто коли ті чи ті інші суб'єкти порушують домовленості, і виникає потреба у спеціальному розслідуванні та обґрунтуванні санкцій.

Порядок застосування міжнародного права для публічно-правового регулювання регламентується передусім стадіями укладення міжнародних договорів. І. Лукашук, аналізуючи Віденські конвенції про право міжнародних договорів (1969 р.), указує на три такі етапи:

- 1) ухвалення тексту договору;
- 2) встановлення автентичності тексту;
- 3) згода на обов'язковість договору (ратифікація або інший передбачений спосіб) [10, с. 209].

Це ж саме регламентує стаття 2 Закону України «Про міжнародні договори України» 2004 року [11].

Реалізація норм міжнародного права в Україні має всі класичні світові ознаки. Адже українська держава використовує 4 форми реалізації:

- додержання норм права (полягає в утриманні суб'єкта права від вчинення заборонених цим правом дій);
- виконання норм права (активна поведінка суб'єкта права щодо взятих на себе зобов'язань);
- використання норм права (використання тих норм міжнародного права, які надають можливості для самостійного ухвалення рішення суб'єктом);
- застосування норм права (коли держава в уособленні своїх органів здійснює право щодо конкретних випадків міжнародних відносин) [6, с. 182-183].

Відмінною рисою міжнародного приватного права від інших галузей приватного права в Україні є розгляд питань міжнародного цивільного процесу та міжнародного комерційного

арбітражу [12, с. 18]. В. Бігун, В. Білоусов, І. Жуков указують на дві частини міжнародного приватного права: Загальну та Особливу. Перша містить загальні засади, поняття та механізми застосування колізійних норм, підстави та обмеження у застосуванні іноземного права, порядок встановлення змісту норм іноземного права, визначення правового статусу фізичних та юридичних осіб, держави та міждержавних організацій. Друга частина складається з декількох інститутів міжнародного приватного права: права власності; права інтелектуальної власності; правочинів; зобов'язань із заподіяння шкоди; спадкових, шлюбно-сімейних та трудових відносин, ускладнених іноземним елементом [12, с. 18].

Розділи XI, XII, XIII Закону України «Про міжнародне приватне право» (2005 р.) встановлюють застосування національного системою права поширеного в Європі комплексного підходу, який полягає у поєднанні вирішення проблеми колізії законів та колізії юрисдикції міжнародних підсудних. А це, відповідно, розділи – «Проведення у справах за участю іноземних осіб», «Підсудність та виконання іноземних судових доручень», «Визнання та виконання рішень іноземних судів» [13].

У підсумку потрібно відзначити, що українська держава у національному законодавстві встановлює свою систему співвідношення з міжнародним правом, через утвердження в Основному Законі норм, які передбачають особливості застосування норм цього права у країні. Це буде справедливо стверджувати і для публічної, і для приватної сфер міжнародного права. Проте останні дві теж різняться між собою. Водночас Україна дедалі більше інтегрується своєю правовою системою до міжнародних правовідносин і практикує застосування міжнародного права для публічно-правового та приватноправового регулювання, що виражається і в понад десятирічній дії нових законів («Про міжнародні договори України» 2004 року, «Про міжна-

родне приватне право» 2005 року), і в широкій судовій практиці, яку вважаємо подальшою перспективою наших досліджень.

Ключові слова: міжнародне право, правозастосовна діяльність, міжнародне публічне право, міжнародне приватне право.

Статтю присвячено вивченню порядку і меж застосування міжнародного права для публічно-правового та приватноправового регулювання в Україні. Автор доводить, що міжнародне публічне право та міжнародне приватне право мають відмінні способи застосування в національному праві української держави.

Статья посвящена изучению порядка и пределов применения международного права для публично-правового и частноправового регулирования в Украине. Автор доказывает, что международное публичное право и международное частное право имеют отличительные способы применения в национальном праве украинского государства.

The article is dedicated to studying the order and limits of applying international law for public and private legal regulation in Ukraine. The author proves that international public and private law have different law enforcement in the national legislation of the Ukrainian state.

Література

1. Курс международного права: в 7-ми т. / А. Баскин, М.Б. Крылов, Д.Б. Левин и др. – М. : Наука, 1989. – Т. 1: Понятие, предмет и система международного права. – М. : Наука, 1989. – 360 с.
2. Буткевич В. Походження терміна «міжнародне право» / В. Буткевич // Український часопис міжнародного права. – 1994. – № 1. – С. 3-73.
3. Международное публичное право : [учебник] / под ред. К.А. Бекяшева. – издание второе, переработанное и дополненное – М. : Проспект, 1999. – 640 с.

4. *Международное публичное право: [практикум] / К.А. Бекашев, М.Е. Волосов. – М. : Проспект, 2000. – 238 с.*
5. *Попов А.А. Международное частное право : [учеб. пособие]. – 2-е изд., доп. и перераб. – Х. : Каравелла, 2000. – 244 с.*
6. *Дмитрієв А.І. Міжнародне публічне право: [навч. посібник] / А.І. Дмитрієв, В.І. Муравйов / відп. редактори Ю.С. Шемшученко, Л.В. Губерський. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 640 с.*
7. *Міжнародні договори України про правові відносини та правову допомогу / М-во юстиції України / редкол.: Л.М. Горбунова та ін. – К. : Концерн «Видавничий Дім Ін Юре», 2004. – Т. 1: Двосторонні договори. – 368 с.*
8. *Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та семінарських занять із навчальної дисципліни «Теорія держави і права» (відповідно до вимог ECTS) / уклад. О.В. Петришин, І.В. Бенедик, І.О. Биля-Садабаш та ін. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2010. – 94 с.*
9. *Міжнародне публічне право: [підручник] / за ред. В.М. Репецького. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Знання, 2012. – 437 с.*
10. *Баймуратов М.А. Международное публичное право. – Х. : Одиссей, 2003. – 752 с.*
11. *Закон України «Про міжнародні договори України» [Електронний ресурс] : від 29 червня 2004 р. № 1906-IV – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>*
12. *Міжнародне приватне право : [підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закладів] / [В.А. Бігун, В.М. Білоусов, І.М. Жуков] ; за ред. проф. В.П. Жушмана та доцента І.А. Шуміло. – Х. : Право, 2015. – 320 с.*
13. *Закон України «Про міжнародне приватне право» [Електронний ресурс] : від 23 червня 2005 р. № 2709-IV – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2709-15/page>*

